

ONKO KRIITTINEN TEORIA
YHDEN SIVUN ASIA?

Vastinetta Tötölle

Lisensiaatti Pertti Töttö on kiinnittänyt huomiota väitöskirjatyöhöni »Kriittisen teorian byrokratiakonseptio». Tötön kritiikin yksityiskohtaisempi lukeminen osoittaa, että hänen kiinnostuksensa ei kohdistu varsinaisesti koko tutkimukseen, vaan eräisiin siihen liittyviin pienehköihin yksityiskohtiin. Eriytyisen kiinnostunut Töttö on tutkimuksen parista sivusta, joiden hän katsoo sisältävän tulkintavirheitä tai muita kummallisuuksia. Tötön kriittisen arvion otsikkoon viitaten voidaanankin heti esittää vastakysymys, onko järkevää tai mahdollista tehdä päätelmiä kriittisestä teoriasta vain yhden tai kahden sivun perusteella. Tai onko ylipäätään mielekäästä arvioida laajaa (lähes 300 sivua) tutkimusta asiayhteydestä irroitettujen seikkojen perusteella? Kun kuitenkin kritiikki, on se sitten tarkasti ottaen perusteltua tai ei, on tieteen piirissä tärkeää ja toivottavaa, pyrin seuraavassa vastaamaan Tötön esittämiin huomautuksiin.

Aluksi on syytä hiukan arvioida Tötön esittämän kritiikin motiiviperustaa. Ensi lukemalla arvostelusta saa käsityksen, että Töttö asettaa kyseenalaiseksi koko tutkimuksen tieteellisen pätevyyden. Tässä yhteydessä on huomautettava, että työn viralliseen arviointiin ja ohjaukseen osallistui esitarkastajina ja vastaväittäjinä kaikkiaan neljä (4) arvostettua professoritasoista poliitikkan ja hallinnon tutkijaa. Tarkoittaako Töttö siis, että näillä henkilöillä ei ole ollut kykyä arvioida tutkimuksen tieteellistä ta-

soa? Kun uskon, että Töttö ei tosissaan tätä tarkoita, ja kun arvostelu käytännössä ei kohdistu tutkimukseen kokonaisuudessaan, ovatkin kritiikin syynä epäilemättä muut seikat. Tulkitsen (en siis ole varma) kiinnostuksen taustalla olevan sen, että Töttö on edennyt kriittisen teorian opiskelussaan siihen vaiheeseen, että varsinkin Jürgen Habermasin ajatukset ovat alkaneet herättää yhä enemmän tieteellistä uteliaisuutta. Kun tutkimuksessani esille tulleet käsitykset eivät vastaakaan aikaisemmin omaksuttuja käsityksiä, halutaan esitettyihin tulkintoihin täsmennyksiä. Oma vastineeni perustuikin juuri tähän lähtökohta-asetelmaan.

Lisensiaatti Töttö on itse sivunnut kriittistä teoriaa useissa kirjoituksissaan, joista kolmeen lähdeluettelossa mainittuun teokseen olen tutustunut melko huolellisesti. Syy siihen, että mahdollisesti vain yhteen olen viitannut tekstin yhteydessä on siinä, että muut kirjoitukset eivät lopullisessa työn viimeistelyssä ole enää olleet sisällöltään relevantteja. En kuitenkaan pidä kovin suurena virheenä sitä, että ne työhön välillisesti vaikuttaneina kirjoituksina mainitaan lähdeluettelossa. Myös Tötön huomautus teoksesta »Kritische Theorie» on yhtä epäolennainen. Onhan toki tunnettua, että sanatarkasti tällaista Horkheimerin kirjoittamaa teosta ei ole olemassa. Kuitenkin jo kauan kriittisen teorian tutkijoiden piirissä Horkheimerin klassinen ohjelmajulistus »Traditionelle und kritische Theorie» vuodelta 1937 on kulkenut mainitussa lyhennyksessä muodossaan. Olen siis alaviitteessä sortunut kieltämättä hiukan epätieteelliseen ilmaukseen.

Nyt pääsenkin tieteellisesti mielenkiintoisempiin ja tärkeämpiin kysymyksiin, nimittäin Habermasin dialektiikkaa koskevaan analyysiin. Aluksi on kuitenkin huomautettava, että tutkimuksessani arvioin tätä problematiikkaa nimenomaan määrittelemäni ongelmanasettelun kannalta. Tässä keskeisenä on hahmottaa kriittisen teorian metodiperustan muutosta suhteessa siihen lähestymistapaan, jolla kansalaisten ja byrokraatian suhdetta tarkastellaan. En siis pyrkinytkään mihinkään kokonaisvaltaiseen dialektiikka-analyysiin yhteiskunta- ja tieteenfilosofian paradigmojen mukaisesti.

Valitsemastani näkökulmasta tarkasteltuna on tärkeää havaita kriittisen teorian sisäinen muuntuminen. Sellaiset marxilaiset käsitteet kuten »työ», »pääoma» ja »luokkataistelu» menettävät asteittain merkitystään sekä yleensä yhteiskuntamuutoksen että erityisesti byrokraatian muutoksen selittäjinä. Mielestäni erityisen tärkeä havainto koulukunnan ajattelussa on se, että pitkälle kehittyneissä markkinatalouden maissa sosiaalisten ristiriitojen sääntely tapahtuu yhä enemmän juuri byrokraatian yhteydessä. On syntynyt sosiaalisten intressien institutionalisoinut järjestelmä.

Lisensiaatti Tötön asiayhteydestä sattumanvaraisesti irroitamat lainaukset tulevatkin ymmärretyksi vasta tätä laajempaa taustaa vasten. Kyseisessä kohdassa arvioin Habermasin varhaisempaa dialektiikkakäsitystä, alunperin vuonna 1963 ilmestyneen teoksen »Theorie und Praxis» perustalta. Tarkkaavainen väitöskirjan lukija havaitsee, että viittaus teoksen ilmestymisvuoteen 1980 tarkoittaa teoksen toista painosta. Tässä yhteydessä minulla ei ole ollut mahdollisuutta tarkistaa, ovatko Tötön käyttämä lähde vuodelta 1957 ja itse käyttämäni lähde vuodelta 1963 edes identtisiä toisensa kanssa. Erot näissä teksteissä tietenkin selittäisivät myös käsityserojamme.

On totta, että Habermas itse ei käytä »Theorie und Praxis» -teoksessa hahmottamastaan dialektiikka-käsityksestä nimitystä »kontingenttinen dialektiikka». Tätä en väitäkään. Olen omaksunut tämän käsitteen niiltä Habermas-tutkijoilta, jotka näkevät juuri kontingenttisuuden Habermasin dialektiikkaa koskevan varhaisajattelun peruspiirteenä. Olen halunnut tehdä tällä tavoin eron Habermasin myöhäisempään ajatteluun, jossa subjektivistiset tekijät saavat yhä korostuneemman aseman suhteessa yhteiskunnan objektiivisiin lainalaisuuksiin. Nyttämmin Habermasin lähestymistapaa on pidettävä ehkä enemmän hermeneuttisena kuin dialektisena. Se mitä työssäni olen pyrkinyt osoittamaan on, että tällä kaikella on oma merkityksensä sen kannalta, miten julkisen hallintokoneiston ja kansalaisten keskinäissuhteita tulee koulukunnan mukaan metodisesti tarkastella.

Arvostelunsa lopussa Töttö toteaa päättäväisesti, että »ainakaan tätä kirjoitusta väittelijä ei ole lainkaan ymmärtänyt». Tämä on melko rohkeasti todettu. Onhan nimittäin jo aikaisemmin toteamieni seikkojen lisäksi selvää, että väitteen tekeminen oikeutetuksi vaatisi ainakin kahden asian osoittamista todeksi. Ensiksikin olisi selvitettävä, mitä Habermas todella tarkoittaa dialektiikkaa koskevilla lauseillaan. Ja toiseksi olisi selvitettävä, miten väittelijä todella tulkitsee Habermasin tarkoittavan noilla lauseillaan.

J u h a n i N i k k i l ä